

ऑक्टोबर हिट आणि जनावरांचे आरोग्य

प्रा. डॉ. मीनल पन्हाड

(मो.नं. ९०११२३१२२९)

कृषी व्यवसाय व्यवस्थापन महाविद्यालय,
नारायणगाव, जि. पुणे

प्रा. प्रणिता सहाणे

कृषी व्यवसाय व्यवस्थापन महाविद्यालय,
गुंजाळवाडी पठार, ता. संगमनेर,
जि. अहमदनगर.

डॉ. स्नेहल कदम

प्रादेशिक कृषी संशोधन केंद्र, कर्जत,
जि. अहमदनगर

उष्ण हवामानामध्ये जनावरांना पुरेसा निवारा असणे गरजेचे असते. निवान्याची गरज विशेषतः लहान, वयस्क व आजारी जनावरांना अधिक असते. जनावरांना एकदम सकाळी व सायंकाळी चरण्यास न्यावे, दुपारची चराई टाळावी. या काळात जनावरांना सावलीत बांधावे. गोठ्याचे छप्पर गवत, पालापाचोळा यांनी झाकून त्यावर पाण्याचा फवारा मारावा. त्यामुळे छप्पर थंड राहून उन्हाची झळ कमी होते. शक्य झाल्यास गोठ्यात फॅन, फॉगर्स बसवून घ्यावेत.

भारतीय उपखंडातील ऑक्टोबर महिन्यातील हवामानास 'ऑक्टोबर हिट' असे संबोधले जाते. ऑक्टोबर आणि नोव्हेंबर महिन्यांच्या दरम्यान सूर्य दक्षिणायनात असताना उत्तरेकडील कमी दाबाचा पट्टा कमकुवत होत जाऊन त्याची जागा हळूहळू उच्च दाबाने घेतली जाते. याच दरम्यान नैर्ऋत्य मोसमी वारे कमकुवत होत जाऊन हळूहळू मागे हटतात.

ऑक्टोबर महिन्याच्या सुरुवातीस मान्सून उत्तरेकडील मैदानातून मागे हटतो. ऑक्टोबर आणि नोव्हेंबर महिना हा उष्ण पावसाळा आणि कोरडा हिवाळा यांतील संक्रमण काळ असतो. मान्सून परतल्यानंतर आकाश निरभ्र होऊन तापमानात वाढ होते. या काळात दिवसाचे तापमान अधिक आणि रात्रीचे तापमान कमी व आल्हाददायक असते तसेच जमीन अजूनही ओलसर असते. दिवसा हवामान त्रासदायक होत जाते.

जनावरांचे आरोग्यरक्षण

अचानक वाढणाऱ्या उष्णतेमुळे जनावरांची अधिक काळजी घेणे क्रमप्राप्त ठरते. वाढत्या तापमानामुळे जनावरांचे व्यवस्थापन योग्य रीतीने करण्यासाठी नीट नियोजन करणे गरजेचे आहे. त्यासाठी हवामान बदलावर लक्ष ठेवून दिवसाच्या उच्च तापमानापासून जनावरांना वाचविण्यासाठी चांगला निवारा व मुबलक पाणी यांचा पुरवठा करणे आवश्यक आहे.

उष्ण हवामानात जनावरांचे व्यवस्थापन

उच्च तापमानामुळे सर्व प्रकारच्या (उदा. गाय, म्हैस इ.) जनावरांवर ताण येतो व त्यांपासून मिळणारे उत्पादन कमी होते. या काळात जनावरांची खालील गोष्टींबाबत काळजी घेणे गरजेचे आहे.

१. खाद्य : जनावरांना चारा शक्यतो सकाळी व सायंकाळीच द्यावा. त्यात हिरवा चारा, मका, लसूण

घास, कडवळ यांसारखा पोषक चारा द्यावा, त्यामुळे आरोग्य चांगले राहते. आहारात क्षार मिश्रणाचा वापर करावा, म्हणजे दूध उत्पादनात सातत्य टिकून राहते व प्रजनन क्षमताही सुधारते.

२. पाणी : जनावरांना स्वच्छ व थंड पाणी मुबलक प्रमाणात उपलब्ध करून द्यावे. जनावरांच्या शरीराचे तापमान नियंत्रित ठेवण्यासाठी पाण्याचा उपयोग होतो. पाण्याची भांडी आकाराने मोठी व अशा ठिकाणी ठेवलेले असावीत की जेणेकरून सर्व जनावरांना सहजरित्या पाणी पिता येईल. जर गायी व म्हशी मुक्तपणे संचार करत असतील तर (मुक्त गोठा) पाण्याची भांडी सावलीत ठेवावीत.

३. निवारा : उष्ण हवामानामध्ये जनावरांना पुरेसा निवारा असणे गरजेचे असते. निवाऱ्याची गरज विशेषतः लहान, वयस्क व आजारी जनावरांना अधिक असते. जनावरांना एकदम सकाळी व सायंकाळी चरण्यास न्यावे, दुपारची चराई टाळावी. या काळात जनावरांना सावलीत बांधावे. गोठ्याचे छप्पर गवत, पालापाचोळा यांनी झाकून त्यावर पाण्याचा फवारा मारावा. त्यामुळे छप्पर थंड राहून उन्हाची झळ कमी होते. शक्य झाल्यास गोठ्यात फॅन, फॉगर्स बसवून घ्यावेत.

गोठ्यात सभोवताली हिरवी झाडे असल्यास गोठ्यातील वातावरण थंड राहण्यास मदत होते; नसल्यास दुपारच्या वेळी वारा वाहत असलेल्या दिशेने गोठ्याच्या बाजूस पाण्यात भिजवलेले बारदान किंवा गोणपाट बांधावे. यामुळे गोठ्यात थंड वारा येतो व वातावरण आल्हाददायक राहण्यास मदत होते.

प्रत्येक जनावरास मुबलक जागा उपलब्ध असणे गरजेचे असते. कमी जागेत जास्त जनावरे बांधल्यास ती गुदमरण्याची शक्यता आहे.

४. जनावरांची हाताळणी : संशोधनातून असे सिद्ध झाले आहे की, उष्ण तापमानात जनावरांची हालचाल

झाल्यास त्यांच्या शरीरात तापमान साधारणपेक्षा ०.५ ते ३.५ डि.से. ने वाढते. शरीराच्या वाढलेल्या तापमानामुळे किंवा उष्णतेच्या तापामुळे जनावरांची उत्पादन क्षमता कमी होते (उदा. एच.एफ. व जर्सी गाय) तसेच त्यांच्या नियमित शरीरक्रियांवर परिणाम होतो. जनावरांची हालचाल करावयाची झाल्यास ती तापमान कमी असताना करावी, जेणेकरून वाढत्या तापमानाचा त्यांच्यावर परिणाम होणार नाही (उदा. सकाळी एक तास लवकर व संध्याकाळी एक तास उशिरा दूध काढल्यास दुग्धोत्पादनात वाढ होऊ शकते).

जनावरांमधील उष्णतेचा ताण कसा ओळखावा?

* जीभ बाहेर काढून तोंडाने श्वास घेणे (उदा. दुभती जनावरे, कुत्रा इ.)

* श्वसनाचा दर वाढणे * पाणी पिण्याचे प्रमाण वाढणे * भूक मंदावणे * उदासीनता * तोंडातून जास्त प्रमाणात लाळ गळणे * उष्णतेचा ताण सहन न झाल्यास बेशुद्ध होणे.

उष्णतेच्या ताणाला बळी पडण्याचे प्रमाण विविध जातींमध्ये वेगवेगळे असते. जास्त दुग्धोत्पादन देणाऱ्या गायींवर उष्णतेचा परिणाम कमी दूध देणाऱ्या गायींपेक्षा तुलनेने जास्त होतो. तसेच भाकड गायींपेक्षा दूध देणाऱ्या गायींवर उष्णतेचा परिणाम जास्त होतो, कारण दूध देणाऱ्या गायींमध्ये चयापचय क्रियेदरम्यान अधिकची उष्णता शरीरात तयार होते.

उष्णता सहन करण्याची क्षमता जर्सी गायींपेक्षा होल्स्टेन गायींमध्ये कमी असते.

वजन जास्त असणाऱ्या गायी (४५० किलोपेक्षा

जास्त) तुलनेने वजन कमी असलेल्या गायींपेक्षा उष्णतेला जास्त बळी पडतात.

नुकत्याच लोकर काढलेल्या मेंढ्या उष्णतेला जास्त प्रमाणात बळी पडतात. तथापि वर उल्लेख केल्याप्रमाणे जनावरांचे खाद्याचे, पाण्याचे, निवाऱ्याचे व हाताळण्याचे नियोजन केल्यास त्यांच्यावरील उष्णतेचा ताण कमी करण्यास बऱ्याच प्रमाणात मदत होईल.

थायलेरियासिस, बबेसियोसिस आणि गोचिड निर्मूलन

जसे मनुष्यामध्ये मलेरिया, हिवताप हे आजार असतात तसेच जनावरांमध्ये थायलेरियासिस व बबेसियोसिस हे आजार उद्भवतात. सदर आजार जनावरांना (विशेषतः एच.एफ. व जर्सी) गोचिड चावल्यामुळे होतात. या त्रासदायक आजारांमुळे पशुपालकांचे खूप मोठ्या प्रमाणात नुकसान होत असून कधी कधी लवकर निदान न झाल्यास जनावरे दगावण्याची शक्यता असते.

ऑक्टोबर व नोव्हेंबर महिन्यांतील हवामान गोचिडांच्या वाढीसाठी (उदा. थायलेरियासिस आजारासाठी कारणीभूत असलेली हायलोमा व बबेसियोसिस आजारासाठी कारणीभूत असलेली रिफिसेफिलस जातीची गोचिड) पोषक असल्यामुळे या कालावधीत जनावरांना फार मोठ्या प्रमाणात गोचिडांचा प्रादुर्भाव होतो. त्यामुळे थायलेरियासिस व बबेसियोसिससारख्या दुर्धर आजारांपासून जनावरांचे रक्षण करण्यासाठी गोचिड निर्मूलन करणे क्रमप्राप्त आहे.

गोचिड निर्मूलन कसे करावे?

* जनावरांचे निरीक्षण करून अंगावरील गोचिड काढून टाकून जाळून टाकावेत.

* जनावरांच्या गोठ्याची व आजूबाजूच्या परिसराची स्वच्छता करावी.

* औषध फवारणी करताना नुसती जनावरांच्या अंगावर फवारणी न करता जमिनीवर व गोठ्याच्या चारही कोपऱ्यांमध्ये फवारणी करावी.

* पाण्याच्या टाक्या व खाद्याची गव्हाण चुन्याने वरचेवर रंगवून घ्यावेत.

* जनावरांचा नियमित खरारा करावा.

* वर्षातून दोनदा गोठ्यातील भेगा फ्लेमगनच्या सहाय्याने जाळून घ्याव्यात.

* गोचिड निर्मूलनासाठी औषधांचा वापर करताना पशुवैद्यकीय तज्ञांचा सल्ला घ्यावा.